

Jakob Ribič

TA NESREČNI ROD IN NJEGOV KONEC

Nisem hotel biti del te zgodbe, a nisem bil več prepričan, da lahko pobegnem pred njo. Nisem več verjel v to, da lahko prav jaz zaključim pripoved, ki nima konca, ker je vsak njen konec le nov začetek ali, bolje, na tisoče novih začetkov. (Goran Vojnovič: Jugoslavija, moja dežela)

V zaključku besedila *Ta nesrečni rod* avtorice Zinnie Harris je prizor »sodišča«, na katerem se dozdnevno odloča o Elektrini krivdi. Porotniki so člani zbora, ki pa odločitve ne morejo sprejeti, saj jih šest glasuje za Elektro in šest proti njej. To je presenetljivo, saj je jasno, da je Elektra ubila Klitajmestro, zato dvomov o njeni krivdi načeloma ne bi smelo biti. Zakaj kljub temu do odločitve ne pride? Da bi to razumeli, je treba najprej premisliti, za kakšno sodišče sploh gre. Ko porotniki odločajo o Elektrini krivdi, se, kot Elektri razloži zbor, v resnici odločajo o tem, ali jo bodo prikazni, ki jo preganjajo ves tretji del drame, še naprej »cefrale in sekale na koščke« ali pa ji bo vendarle omogočen »blagi spanec, zdravilni počitek«, po katerem Elektra koprne. Z drugimi besedami, zbor odloča o tem, ali se bodo »duhovi preteklosti« nazadnje vendarle pomirili in spravili med seboj ter Elektro pustili pri miru ali pa jo bodo preganjali še naprej.

Za kaj gre? *Ta nesrečni rod*, na katerega avtorica namiguje z naslovom, je ne le izjemno prepleten z različnimi sorodstvenimi povezavami, pač pa tudi z zločini med družinskimi člani. Ubijali so skorajda vsi: strici nečake in obratno – nečaki svoje strice, očetje svoje otroke, otroci svoje starše itn. Ta, ki je bil še danes žrtev, že jutri postane morilec in obratno – ta, ki je danes moril, je jutri že umorjen. Odlomek iz Vojnovičeve *Jugoslavije, moje dežele*, čeprav popolnoma iztrgan iz konteksta, se tako zdi za »ta nesrečni rod« zelo primeren. Tudi Agamemnon in njegovi sorodniki so namreč ujeti v »pripoved, ki nima konca, ker je vsak njen konec le nov začetek ali, bolje, na tisoče novih začetkov« (Vojnovič 2013: 192). Konec ene zgodbe – Ifigenijine, denimo – pomeni začetek več novih zgodb: Agamemnonove, Klitajmestrine, Elektrine itn. Ifigenija je morda res mrtva, vendar v Klitajmestrini glavi še živi in nadaljuje svoj boj. Tako tudi preostali še po svoji smrti zgodbo poganjajo naprej. Agamemnon, Klitajmestra in Orest, denimo, so na koncu drame sicer res mrtvi, na simbolni ravni pa v Elektri še vedno živijo in ji ne dajo miru. Zato like v besedilu Zinnie Harris kar naprej nekaj preganja – ali konkretno kar same prikazni (oziroma duhovi umrlih) ali pa preteklost, ki se pojavlja v obliki simptomov, kot so nenadne bolečine v hrbtu, bruhanje in srbečica. Zaradi tega kar naprej zahtevajo, da se zapira okna – Klitajmestra izda ta ukaz v drugem delu, Elektra pa v tretjem ob odprtih oknih poblazni –, saj se v svoji paranoji bojijo vsake reže, skozi katero lahko prilezejo takšne

ali drugačne moreče prikazni. »Duh mučilnice so,« razlaga Elektra svoji psihiatrinji. »Rabljev nož. Ni hujše bolečine od te, tako mučne, da pozabiš, kdo si. In ko ne morem več zdržat in zatulim na glas, mi zašepetajo in se mi zarežijo na uho: »Bomo pa kdaj drugič nazaj,« mi rečejo. »In potem bo še huje.« Te junake kar naprej preganja lastna in družinska preteklost, z njo pa želja po maščevanju, občutek krivde ali paranoja, da bodo tudi sami umrli. »Moraš se boriti proti temu,« pravi v eni izmed Elektrinih blodenj Agamemnonov duh. »Ne smeš jim pustiti, da bi te uničili.« Ko mu Elektra odvrne, da se ne more boriti, ji očetov duh odgovori: »Potem pa imej vsaj okno ves čas zaprto. [...] Če se ne moreš boriti proti njim, jih zadrži zunaj.« In dejansko si ti junaki – predvsem Klitajmestra in Elektra – v resnici najbolj želijo prav to – da bi to pripoved nazadnje vendarle končali ali, če to ne, pred njo vsaj pobegnili.

Vzemimo za primer Klitajmestro. Ta v prvem delu veli pred Agamemnona postaviti blago, sicer namenjeno bogovom. Kraljica ga vztrajno napeljuje na to, da naj stopi po blagu, češ da bi se mu na ta način izkazalo čast. V resnici gre seveda za preizkušnjo Agamemnonove ponižnosti, saj svojo odločitev, da žrtvuje Ifigenijo, upravičuje ravno s tem, da je vedno treba upoštevati voljo bogov. Ko Agamemnon nazadnje le stopi po blagu – bolj ali manj le zaradi tega, da ugotovi zahtevo svoje žene – in tako skrini čast bogov, podpiše svojo smrtno obsodbo. Gre torej za ključni trenutek, v katerem je dokončno odločeno o njegovi usodi, in zato je zanimivo, da se pri Klitajmestri ravno tedaj večkrat pojavi močna bolečina v hrbtu. Zdi se, da se tik pred Agamemnonovo smrtjo v Klitajmestri bije nekakšen notranji boj; da se nekaj v njeni notranjosti upira dejanju, ki ga namerava izvršiti; da jo vloga, ki jo mora odigrati, obremenjuje in da se vse to izraža v telesni bolečini. Na nekem drugem mestu Klitajmestra duhu Ifigenije, ki se ji prikazuje, to zelo jasno tudi pove. »Kar koli že misliš, da lahko ukrenem, ne morem,« ji pravi kraljica v enem izmed uvodnih prizorov. »Ne morem, sploh. Nemogoče je. [...] [S]e ti res zdim oseba, ki lahko kaj ukrene? Šibka, brez moči, vsa slabotna? Jaz, drobcena bolha, neznatna miš?« In potem v nadaljevanju: »Lahko zaklenem vrata in ga ne spustim naprej, da ga ne bom nikoli več videla. To ne bi zadoščalo?« Gre za zanimiv položaj, v katerem se zdi, da duh pritiska na Klitajmestro, ki svojega moža noče umoriti. A pri tem je ključno naslednje: duh Ifigenije ni avtonomno bitje, ki bi obstajalo nekje »zunaj«, pač pa je konstrukt Klitajmestrine psihe. Klitajmestra torej po eni strani prosi duha, da Agamemnona ne bi ubila, po drugi strani pa duh sam izhaja prav iz nje.

Nekaj podobnega se dogaja v drugem delu z Elektro. Orest ji, ko se prvič srečata, pravi o neznosni srbečici, ki ga muči, tako kot je v Troji mučila Agamemnona. Ob tem opaža še druge simptome, ki jih povezuje s svojim očetom: brazgotino ima ravno na tistem mestu, na katerem so Agamemnonu nekoč izrezali slepič, na rokah pa ima tetovaži, na katerih je napisano ime očetovega mesta in njegove žene. »Spreminjam se vanj,« pravi Orest in v nadaljevanju Elektri pove, na kakšen način si to razlaga: »To ni stvar, ki bi se jo dalo utešiti z vinom ali pitno daritvijo. Duh ve, da je zdaj vrsta na meni. [...] Duh se ne more maščevati sam, zato je vrsta na meni.« In ko takoj zatem Elektra odkrije, da tudi njo srbijo podplati in da ima tudi ona brazgotino, to pomeni le, da mora to dejanje storiti tudi ona. Že v naslednjem prizoru vidimo Elektro, vso v izpuščajih, ko se pred ogledalom zaradi strahotne

srbečice praska in kriči vanj: »Nehaj! Nehaj! Nehaj že!« Tudi v njunem primeru – Elektrinem in Orestovem – se pojavi nekakšen duh, ki zahteva maščevanje. Ta zahteva duha se kaže v telesni motnji (v obliki srbečice). In podobno, kot se Klitajmestra upira maščevanju, ki si ga paradoksalno kot obvezo nalaga sama, tako tudi Elektra želi pobegniti in zato prosi Ajgista, da bi jo poslal stran. Šele kasneje (ko ji Orest pove zamolčano zgodbo o Agamemnonovem pogrebu) se odloči ubiti svojo mater, in v trenutku, ko je maščevanje izvršeno, srbečica izgine, kot tudi duh Ifigenije izgine takoj, ko Klitajmestra ubije svojega moža.

»Torej sva svobodna?« se sprašuje Orest, potem ko sestra ubije Klitajmestro, on pa Ajgista. »A ne, da sva? Kar hočeva, lahko delava s svojim življenjem. Drugače lahko živiva. [...] Tu se vse konča.« A poanta je, da se ravno ne konča; da je to, kar se kaže kot konec, v resnici le začetek novega cikla preganjanja in trpljenja. Elektro nemudoma začne tresti po vsem telesu, popade jo silovit krč, Orest pa se ob grozljivem pogledu na sestro ustraši in se ubije.

Za antične junake je značilno, da ravnajo *ex anankes*, po nujnosti, torej pod pritiskom bogov. Zanimivo je, da civilizacija stare in klasične Grčije v svojem jeziku dejansko ni poznala besede, ki bi ustrezala našemu izrazu »svobodna volja«. (O tem je zelo zanimivo študijo napisal Jean-Pierre Vernant.) Klitajmestra in Elektra sta v besedilu Zinnie Harris seveda sodobna lika, na njune odločitve in dejanja ne vplivajo bogovi. Ravnata povsem svobodno, s čimer nosita tudi težo odgovornosti za svoja dejanja. Kljub temu pa se zdi, da vendarle delujeta pod nekakšno prisilo. Morda res ne ravnata po nujnosti višjih sil, pač pa sta zato pod vplivom notranjih stanj, misli, čustev itn., kamor se ugnezdijo duhovi preteklosti. Prek srbečice se v Elektri oglašata duh umrlega Agamemnona, ki bo na simbolni ravni zares umrl šele takrat, ko se bo Elektra maščevala za njegovo smrt. A v trenutku, ko pomiri enega duha, že se pojavi drugi (Klitajmestra), ki preganjanje nadaljuje namesto njega. Iz zgodbe, v katero je ujeta, Elektra nekako ne more izstopiti.

Ko se pojavi zbor kot porota na sodišču, je to zadnji poskus, da se »duhovom preteklosti« vendarle ubeži. A porota razsodbe ne more sprejeti in tako se breme odločitve prenese na duh Ifigenije. »Svoj glas dam za konec, da se to neha,« pravi. In ravno tu se postavlja glavno vprašanje: ali se to sploh lahko konča? Ali se ta pripoved lahko kdaj zaključi? Ali je pomiritev »duhov«, ki preganjajo *ta nesrečni rod*, res mogoča? Zasedanje duhov se v nekem trenutku prevesi v čajanko, na kateri je – vsaj tako se zdi – premirje doseženo. Vprašanje pa je, ali je takšna sprava, kot si jo je na koncu zamislila avtorica, tudi v resnici mogoča. Vsaj za *ta nesrečni rod* namreč velja – če nekoliko obrnem eno izmed Ifigenijinih replik –, da žive ne ženejo samo živi, pač pa tudi mrtvi, in da temu ne morejo ubežati. Ali velja to tudi za nas, pa naj na tem mestu ostane odprto vprašanje.

Bibliografija:

Vernant, Jean-Pierre, 1994: Zasnove volje v grški tragediji. Vidal-Naquet, P., Vernant, J.-P.: *Mit in tragedija v stari Grčiji*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze, 33–58.

Vojnović, Goran, 2013: *Jugoslavija, moja dežela*. Ljubljana: Študentska založba.